

سرشناسه
عنوان و نام پدید آور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
شابک
وضعیت فهرست نویسی: فنیپا
موضوع
موضوع
موضوع
رده بندی کنگره
رده بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی

ایران. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی
گزیده‌های آماری: شماره نوزدهم - تابستان 1393 / وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، مرکز آمار و اطلاعات راهبردی.
تهران: وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، مرکز آمار و اطلاعات راهبردی، 1393.
116ص: مصور (بخشی رنگی)، جدول (بخشی رنگی)، نمودار (بخشی رنگی)؛ 22×29 س.م.
978-600-7276-04-4

موضوع: تعاونی‌ها--ایران--آمار
موضوع: رفاه اجتماعی--ایران--آمار
موضوع: بیمه--ایران--آمار
الف 1393 885 الف 14 / HD3372/56
334/0955
3695198

با وجود بررسی هیأت تحریریه در خصوص مقاله‌ها، آمار، ارقام، تحلیل‌ها و نتیجه‌گیری‌هایی که در این نشریه آورده می‌شود، مسئولیت صحت و سقم مطالب بر عهده نویسندگان خواهد بود.

عنوان: گزیده های آماری شماره نوزدهم - تابستان 1393
تهیه و تنظیم: وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، مرکز آمار و اطلاعات راهبردی
ناشر: مرکز آمار و اطلاعات راهبردی - وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی
مدیر مسئول: سید نعمت اله میرفلاح نصیری
مجری: مرکز آمار و اطلاعات راهبردی
شابک: 978-600-7276-04-4
گردآورندگان: شهلا صباغی، سمیرا مکی، زهره قارزی، هما طاهری پور، مهسا حاجیان، زهرا ابراهیمی و ترگس کربلایی
امور چاپ و انتشار: مجتبی امرایی
تاریخ انتشار: پاییز 1393
شمارگان: 100 نسخه
نوبت چاپ: اول
قیمت: غیر قابل فروش
نشانی: تهران، خیابان دکتر فاطمی، روبروی هتل لاله، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، طبقه چهارم
تلفن: 88955033 دورنگار: 88955034
نشانی الکترونیکی: amarkar@mcls.gov.ir

نگاهی به شاخص جهانی گرسنگی و وضعیت ایران¹تهیه و تنظیم: راضیه آراسته²

مقدمه

هر ساله فائو یا سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد، داده‌هایی درباره میزان سوءتغذیه (درصدی از مردم یک کشور که مقدار کالری بسیار کمی مصرف می‌کنند) منتشر می‌کند.

میزان شیوع سوءتغذیه برای محاسبه پیشرفت کشورها در رسیدن به هدف شماره یک توسعه هزاره (ریشه‌کنی فقر شدید و گرسنگی) استفاده می‌شود. در این مقاله از «شاخص جهانی گرسنگی»³ استفاده شده است که شاخص مذکور، نماگر سوءتغذیه فائو را با دو نماگر کم‌وزنی و مرگ و میر کودکان زیر 5 سال ترکیب می‌کند تا اثرات سوءتغذیه را بر کودکان که بسیار آسیب‌پذیر هستند و نقشی بسیار مهم برای آینده هر کشور دارند، نشان دهد. این شاخص، ماهیت چند بعدی گرسنگی را به نحو بهتری نشان می‌دهد.

شاخص فوق‌الذکر که توسط انستیتوی بین‌المللی تحقیقات تغذیه محاسبه می‌شود، بینش‌هایی درباره عوامل ایجادکننده گرسنگی ارائه داده و درجه موفقیت و ناکامی در کاهش گرسنگی را برجسته می‌سازد. هدف از تولید و انتشار شاخص جهانی گرسنگی این است که با ایجاد آگاهی و درک تفاوت‌های کشوری و منطقه‌ای گرسنگی، باعث اقداماتی در جهت کاهش گرسنگی شود. این شاخص، کشورها را بر اساس مقیاس صفر تا صد رتبه‌بندی می‌کند که صفر بهترین امتیاز (نبود گرسنگی) و صد بدترین امتیاز است، اگر چه در عمل هیچ‌کدام از این دو حالت افراطی وجود ندارد. مقادیر کمتر از 5 بیانگر «گرسنگی پایین»، بین 5 و 10 بیانگر «گرسنگی متوسط»، بین 10 و 20 بیانگر گرسنگی «جدی»، بین 20 و 30 «هشداردهنده» و بیش از 30 «بسیار هشداردهنده» است.

مقادیر مربوط به ایران در شاخص گرسنگی در سال‌های 1990، 1995 و 2000 به ترتیب 8,5، 7,4 و 6,1 به دست آمده که به معنای قرار گرفتن ایران در ردیف کشورهای با گرسنگی متوسط بوده است. لیکن مقدار این شاخص در سال 2011 به زیر عدد 5 کاهش یافته که حکایت از رسیدن ایران به سطح کشورهای با «گرسنگی پایین» دارد. به این ترتیب، ایران با 60 درصد کاهش در شاخص گرسنگی، پیشرفت خوبی طی بیست سال گذشته به دست آورده است. اما هیچ دلیلی برای کند یا متوقف‌شدن تلاش‌ها در جهت ایجاد امنیت غذایی و محو گرسنگی وجود ندارد. با این‌که میزان گرسنگی کمتر از 5 درصد در ایران، اندک به نظر می‌رسد، هنگامی که جمعیت حدود 78 میلیون نفری کشورمان را در نظر بگیریم، به رقم نزدیک به 4 میلیون نفری گرسنگان می‌رسیم که ضرورت دارد برنامه‌های موثری برای محو کامل گرسنگی در ایران تهیه و اجرا شود.

1. این مقاله برگرفته از ترجمه گزارش "نگاهی به شاخص گرسنگی جهانی و وضعیت ایران" است؛ که توسط دفتر مطالعات رفاه اجتماعی ترجمه شده است.

2. رئیس گروه حمایت‌های مستقیم و اقدامات جبرانی دفتر امور حمایتی و توانمندسازی arasteh1981@yahoo.com

تعریف و توضیح مفاهیم

- شاخص جهانی گرسنگی

شاخص جهانی گرسنگی، کامیابی‌ها و ناکامی‌ها در کاهش گرسنگی را برجسته می‌سازد و به شناسایی محرک‌ها و عوامل ایجادکننده گرسنگی کمک می‌کند. این شاخص، با بالا بردن سطح آگاهی و درک درست منطقه‌ای و تفاوت‌های کشوری در زمینه گرسنگی، انجام اقدامات به منظور کاهش گرسنگی را هدف قرار داده است.

شاخص گرسنگی جهانی، برای انعکاس ماهیت چند بعدی گرسنگی، سه ناآر وزنی را به طور مساوی در یک شاخص واحد ترکیب کرده است:

1- **سوء تغذیه:** نسبت افراد دچار سوء تغذیه به صورت درصدی از کل جمعیت (منعکس‌کننده سهمی از جمعیت که به اندازه کافی کالری مصرف نمی‌کنند).

2- **کم‌وزنی کودکان:** نسبت کودکان زیر پنج سال که به کم‌وزنی مبتلا هستند (وزن کم نسبت به سن، بازتاب هدر رفت یا توقف رشد یا هر دو است)، که یکی از شاخص‌های سوء تغذیه در کودکان به حساب می‌آید.

3- **مرگ و میر کودکان:** نرخ مرگ و میر کودکان زیر پنج سال (که تا حد زیادی بازتاب‌دهنده هم‌افزایی مهلک رژیم غذایی ناکافی و محیط زیست ناسالم است)¹.

این رویکرد چند بعدی، دارای چندین مزیت است. وضعیت تغذیه را نه تنها در کل جمعیت، بلکه در یک گروه از نظر فیزیولوژی آسیب‌پذیر (کودکان) در نظر می‌گیرد که کمبود مواد مغذی، باعث بالا رفتن احتمال بیمار شدن، ضعف در توسعه جسمی و شناختی یا مرگ می‌شود.

همان‌گونه که در قسمت مقدمه نیز بیان گردید، شاخص جهانی گرسنگی، کشورها را روی مقیاس صد واحدی رتبه‌بندی می‌کند. صفر بهترین امتیاز (بدون گرسنگی) و صد بدترین حالت است، اگرچه در عمل هیچ یک از این دو به واقعیت نمی‌پیوندند. این مقیاس در صفحات پیش رو نشان می‌دهد که شدت گرسنگی - از «پایین» به «بسیار هشداردهنده» - با طیف وسیعی از امتیازات محتمل شاخص گرسنگی جهانی در ارتباط است. شاخص جهانی گرسنگی سال 2011 در 122 کشور برای داده‌ها در سه مولفه در دسترس محاسبه شد و مرتبط‌ترین آنها برای سنجش گرسنگی ملاحظه می‌شوند (برخی از کشورهای با درآمد بالا به دلیل وجود گرسنگی بسیار اندک در آنها از محاسبات شاخص گرسنگی جهانی حذف شدند).

شاخص جهانی گرسنگی امسال، بازتاب داده‌هایی از سال‌های 2004 تا 2011 است و منبع داده‌هایی که امتیازات شاخص جهانی گرسنگی بر اساس آن‌ها قرار دارند، به طور مستمر توسط دفاتر سازمان ملل متحد که مسئول تدوین آنها هستند، مورد تجدیدنظر قرار می‌گیرند و گزارش سالانه شاخص گرسنگی جهانی، بازتاب این تجدید نظرها است.

با این حال، گزارش سال 2011، علاوه بر جدید بودن آن امتیاز دیگری نیز دارد، زیرا نه فقط شامل شاخص جهانی گرسنگی سال‌های 1990 و 2011 است، بلکه امتیازات GHI برای دو دوره مرجع دیگر - سال‌های 1995 و 2000 - را نیز در بر می‌گیرد که قابل مقایسه با یکدیگر هستند و امکان بررسی عمیق روندها را می‌دهند.

- گرسنگی

فائو گرسنگی را مشخصاً برای مصرف مواد غذایی کمتر از 1800 کیلوکالری در روز تعریف می‌کند (میزان حداقلی که بیشتر مردم نیاز دارند تا زندگی سالم و مولد داشته باشند). اصطلاح «کم‌تغذیه‌ای» به معنای کمبود انرژی، پروتئین، ویتامین‌ها و مواد معدنی ضروری، یا هر کدام از اینها است. کمبود تغذیه نتیجه مصرف ناکافی غذا - از هر دو جنبه کمیت و کیفیت - یا بهره‌برداری نادرست از مواد مغذی به دلیل بیماری عفونی یا سایر بیماری‌ها، یا ترکیبی از این دو عامل است. «سوء تغذیه» در تعریف کلی به کم‌تغذیه‌ای (مشکل کمبود مواد

1. براساس آخرین برآوردها، سوء تغذیه عامل 45 درصد مرگ و میر کودکان زیر پنج سال به حساب می‌آید.

غذایی) و پر خوری (مصرف بیش از حد کالری نسبت به نیاز، و مصرف پایین غذاهای غنی از نظر ریزمغذیها) مربوط می شود. هر دو حالت باعث تضعیف سلامتی می شوند.

روندهای جهانی، منطقه‌ای و ملی گرسنگی

گرسنگی جهانی از سال 1990 به این سو در حال کاهش - البته نه چندان محسوس - بوده است. با اینکه تعداد مردم دچار سوء تغذیه از اواسط دهه 1990 تا سال 2009 افزایش یافت، نسبت افراد دچار سوء تغذیه در جهان طی دهه گذشته اندکی کاهش یافته است (فائو 2010). شاخص گرسنگی جهانی در سال 2011 نسبت به شاخص سال 1990 به میزان 26 درصد کاهش یافت و از امتیاز 19.7 به 14.6 رسید. این پیشرفت عمدتاً به علت کاهش نسبت کودکان زیر پنج سالی بود که دچار کم وزنی هستند. هر سه اجزای شاخص از 1990 به بعد بهبود یافته و در کاهش امتیاز شاخص گرسنگی جهانی نقش داشته است: نسبت کودکان کم وزن به میزان 8 درصد، نسبت سوء تغذیه به میزان 4 درصد و نرخ مرگ و میر کودکان زیر پنج سال به میزان 3 درصد کاهش یافت. اما وضعیت گرسنگی جهانی همچنان وخیم است. افزایش اخیر قیمت مواد غذایی و پرنوسان شدن قیمت‌ها تهدیدی برای امنیت غذایی پایدار جهانی است و بیشتر مردم فقیر و گروه‌های آسیب‌پذیر را در خطر گرسنگی قرار می دهد.

تفاوت‌های زیاد در روندهای منطقه‌ای

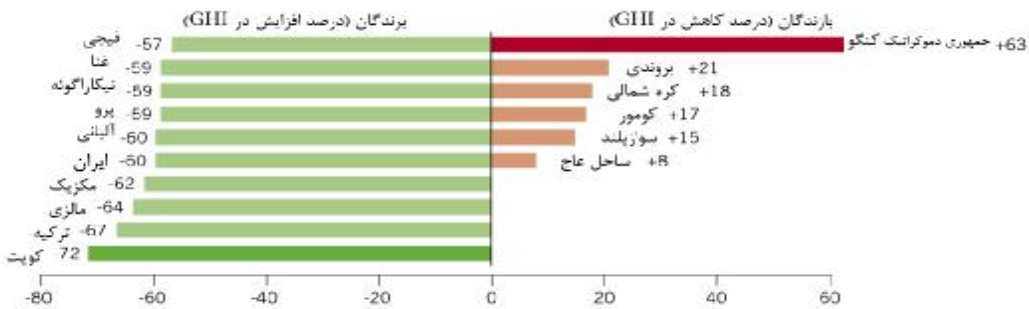
میانگین‌های جهانی نمی‌تواند تفاوت‌های شدید در بین مناطق و کشورها را نشان دهد. شاخص گرسنگی جهانی 2011 در منطقه جنوب صحرای آفریقا به میزان 18 درصد، در جنوب آسیا 25 درصد و در خاورمیانه و شمال آفریقا 39 درصد کاهش یافت. پیشرفت در جنوب شرقی آسیا و آمریکای لاتین به خصوص چشمگیر بود، به طوری که این شاخص 44 درصد کاهش یافت. در اروپای شرقی و کشورهای مستقل مشترک‌المنافع نیز امتیاز شاخص 2011 در مقایسه با 1996 به میزان 47 درصد کاهش یافت. تحلیل شاخص جهانی گرسنگی نسبت به درآمد ناخالص ملی سرانه نشان می‌دهد که منابع اقتصادی از عوامل مهم تعیین‌کننده در گرسنگی هستند و با افزایش یافتن درآمد ملی، گرسنگی کاهش می‌یابد. جنوب آسیا و جنوب صحرای آفریقا امتیاز شاخص گرسنگی جهانی بالاتر از پیش‌بینی دارند و نشان دهنده این است که از منابع اقتصادی آنها به نحو بهینه در جنگ با گرسنگی استفاده نشده است. جایگاه پایین زنان در این منطقه یکی از عوامل اصلی است که به شیوع بالای سوء تغذیه کودکان کمک می‌کند و در عوض مانع کاهش یافتن امتیاز شاخص گرسنگی می‌شود. هند به واسطه جمعیت زیاد خود عمدتاً روند این منطقه را شکل می‌دهد.

بهترین و بدترین نتایج در بین کشورها

در فاصله 1990 تا 2011 پانزده کشور توانستند امتیازات گرسنگی خود را 50 درصد یا بیشتر کاهش دهند. بیش از دو پنجم از کشورهایی که پیشرفت متوسطی داشتند، امتیازات شاخص گرسنگی را بین 25 تا 50 درصد کاهش دادند و حدود یک سوم آنها بین صفر تا 25 شاخص را کاهش دادند. تنها یک کشور آفریقایی (غنا) در بین 10 کشور با بهترین عملکرد در بهبود امتیاز شاخص گرسنگی بوده است. پیشرفت ظاهراً قابل توجه کویت (72 درصد) در کاهش گرسنگی، عمدتاً به علت میزان بالای غیرعادی این شاخص در سال 1990 بوده است، زمانی که عراق این کشور را اشغال کرد. دومین عملکرد خوب به ترکیه (67 درصد کاهش گرسنگی) تعلق دارد که گرسنگی را از طریق کاهش عظیم در شیوع کم وزنی کودکان به میزان تقریباً دو سوم و مرگ و میر کودکان را به میزان بیش از سه چهارم کاهش داد، در حالی که میزان سوء تغذیه در این کشور پایین باقی ماند. ایران نیز با 60 درصد کاهش در شاخص گرسنگی، پیشرفت خوبی به دست آورده است. همچنین به طور کلی بین 1990 تا 2011 تعداد 19 کشور توانستند از دو رده آخر (هشداردهنده و بسیار هشداردهنده) بیرون آیند.

کشورهای برنده و بازنده در کاهش گرسنگی، 1990 تا 2011

برندگان و بازندگان: از GHI سال ۱۹۹۰ تا GHI سال ۲۰۱۱

نکته: کشورهای دارای امتیاز GHI کمتر از پنج در سال‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۱۱ حذف شده‌اند.

در بین کشورها، شش کشور جمهوری کنگو، بروندی، کومور، کره شمالی، ساحل عاج و سوازیلند بدترین عملکرد را داشته‌اند که به استثنای کره شمالی همگی در جنوب صحرای آفریقا واقع و درگیر صحنه جنگ‌های داخلی و بی‌ثباتی سیاسی بوده‌اند.

کشور غنا نمونه موفق در کاهش گرسنگی

یکی از بهترین عملکردها در مبارزه با گرسنگی متعلق به کشور غنا بوده است که توانست شاخص گرسنگی را از سال 1990 تا 2011 به میزان 59 درصد کاهش دهد. موفقیت غنا به دلایلی مثل سرمایه‌گذاری در کشاورزی، توسعه روستایی، تحصیلات و بهداشت (از جمله افزایش شدید میزان واکسیناسیون علیه بیماری‌های رایج کودکانی) بوده است.

دولت اطلاعات لازم، نهادهای کشاورزی از قبیل سم و کود و زیرساختار از قبیل جاده و امکانات انبارداری را در اختیار کشاورزان گذاشت. بر طبق نظر جان کوفور رئیس جمهور پیشین غنا در سال‌های 2001 تا 2009 و برنده جایزه جهانی غذا در سال 2011 برای کشور غنا، که نیمی از مردم روی زمین کار می‌کنند، تحول کشاورزی کمک می‌کند تا هر کسی متحول شود. پیشرفت کشاورزان تنها منجر به افزایش صادرات نشد، دولت برنامه بلندپروازانه‌ای شروع کرد تا به همه بچه‌های مهد کودک و دبستانی یک وعده غذای گرم و مغذی روزانه بدهد که از مواد تولید محلی تشکیل شده بود. این سیاست منجر به افزایش شدید نرخ ثبت نام در مدارس شد. چنین سیاستی توانست، ضمن تغذیه مناسب کودکان، پشتیبانی از کشاورزان را نیز به همراه آورد.

کوفور همچنین به این نکته اشاره دارد که سیاست‌های اقتصادی، کشاورزی و اجتماعی در غنا با اصلاحات مربوط به گسترش آزادی‌های دموکراتیک همراه شد. غنا در سال 2007 رسماً وارد کشورهای درآمد متوسط گردید و یکی از کشورهای باثبات و با رشد سریع در آفریقا محسوب می‌شود.

وضعیت و جایگاه ایران در شاخص گرسنگی جهانی

ارقام شاخص گرسنگی برای ایران طی سال‌های 1990، 1995 و 2000 به ترتیب 8,5، 7,4 و 6,1 به دست آمده است که به معنای قرار گرفتن ایران در ردیف کشورهای با «گرسنگی متوسط» در این سال‌ها می‌باشد. اما مقدار این شاخص در سال 2011 به کمتر از 5 (دقیقاً عدد 4) کاهش یافته است که حکایت از رسیدن ایران به سطح کشورهای با «گرسنگی پایین» دارد. به این ترتیب، ایران با 60 درصد کاهش در شاخص گرسنگی، پیشرفت خوبی طی بیست سال گذشته به دست آورده است. اما هنگامی که به نماگر افراد دچار سوءتغذیه نگاه می‌کنیم آمار سوءتغذیه در شاخص کل نه تنها پیشرفت نداشته، بلکه پسرفت نیز داشته است. به بیان دقیق‌تر ایران در دو نماگر کم

وزنی کودکان و نرخ مرگ و میر کودکان، پیشرفت‌های بسیار خوبی داشته است به طوری که در سال 2011 کم وزنی به یک چهارم (از 16 درصد به 4 درصد) و مرگ و میر کودکان به کمتر از نصف (از 6 درصد به 2,5 درصد) نسبت به سال 1990 کاهش یافته است. اما متأسفانه در نماگر سوءتغذیه عملکرد منفی داشتیم چرا که درصد افراد دچار سوءتغذیه نسبت به سال 1990 حدود 50 درصد افزایش داشته است (از 3,4 درصد به 5 درصد رسیده است) و تعداد مطلق این افراد طی همین دوره نیز حدود دو برابر شده است (به دلیل افزایش جمعیت ایران از 55 میلیون نفر به 75 میلیون نفر طی این دوره).

با توجه به هزینه‌های بلندمدتی که سوءتغذیه به شکل ناتوانی هوشی و جسمی و افت کارایی بر دوش اقتصاد می‌گذارد و معمولاً بسیار سنگین و جبران‌ناپذیر است، ضرورت دارد برنامه‌های موثر و عاجلی برای هر چه کمتر کردن سوءتغذیه و محو کامل گرسنگی در ایران تهیه و اجرا شود. لازم به ذکر است آمارهای سوء تغذیه فائو نشان می‌دهد، کل افراد دچار سوء تغذیه در جهان از سال 1990 تا کنون روند کاهشی داشته و به طور پیوسته از 19 درصد در سال 1990 به 12 درصد در سال 2012 کاهش یافته است.

مولفه‌های شاخص جهانی گرسنگی و امتیازات ایران (سال‌های 1990، 1995، 2000، 2005 و 2011)

شاخص گرسنگی جهانی					نرخ مرگ و میر کودکان زیر پنج سال (درصد)					شیوع کم وزنی در کودکان زیر پنج سال (درصد)					نسبت جمعیت دچار سوءتغذیه (درصد)				
2011	2005	2000	1995	1990	2011	2005	2000	1995	1990	2011	2005	2000	1995	1990	2011	2005	2000	1995	1990
4	4,7	6,1	7,4	8,5	2,5	3,4	4,4	4,9	6,1	4,1	4,6	9,5	13,8	16	5	5,8	4,3	3,5	3,4

جمع بندی و نتیجه‌گیری

شاخص جهانی گرسنگی برای نشان دادن ماهیت چندبعدی گرسنگی، از سه نماگر سوءتغذیه، کم وزنی و مرگ و میر کودکان زیر پنج سال استفاده می‌کند. همان‌گونه که در سطور فوق ذکر گردید، ایران در دو نماگر کم وزنی و نرخ مرگ و میر کودکان، پیشرفت‌های بسیار خوبی داشته است، اما متأسفانه در نماگر سوءتغذیه عملکرد منفی داشتیم، چرا که درصد افراد دچار سوءتغذیه از 3,4 درصد در سال 1990 به 5 درصد در سال 2011 رسیده است. به این ترتیب برآورد می‌شود جمعیتی نزدیک به چهار میلیون نفر در ایران دچار سوءتغذیه هستند. پرواضح است که به دلیل وقوع تورم‌های شدید و جهش قیمت‌ها از جمله قیمت مواد غذایی و دارویی و همچنین رکود عمیق اقتصادی و بیکاری گسترده طی سه سال گذشته در ایران، وضعیت سوءتغذیه و شاخص گرسنگی در حال حاضر بدتر از سال 2011 شده است. البته پرداخت نقدی یارانه‌ها به خانوارها از آذر 1389 تاکنون شاید در ابتدا توانست کمکی به کاهش سوءتغذیه کرده باشد، لیکن تجربه تورم دو رقمی نزدیک به 40 درصد در هر سال، ارزش آن را اینک به کمتر از یک سوم کاهش داده است.

لذا بر اساس تمام موارد فوق‌الذکر و همچنین بر طبق ماده 7 قانون هدفمند کردن یارانه‌ها، دولت مجاز است حداکثر تا پنجاه درصد (50%) خالص وجوه حاصل از اجراء این قانون را در قالب حمایت‌های اجتماعی هزینه نماید و از آنجا که از میان حمایت‌های اجتماعی تغذیه جزء نیازهای پایه و اساسی گروه‌های هدف است، به نظر می‌رسد این بخش می‌بایست پس از اجرای مرحله دوم هدفمند کردن یارانه‌ها، بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد تا بتوان برای هر چه کمتر کردن سوءتغذیه و محو کامل گرسنگی در ایران کل افراد مبتلا به سوء تغذیه را تحت پوشش قرار داد.